

Кочо СИДОВСКИ

СТАВОТ НА ИТАЛИЈА СПРЕМА МАКЕДОНСКОТО НАЦИОНАЛНО-ОСЛОБОДИТЕЛНО ДВИЖЕЊЕ ДО 1903 ГОДИНА

Италија, за разлика од останатите Големи сили, подоцна се јавува на поприштето на Балканот за освојување на свои интересни сфери на влијание. Причините главно биле од објективен карактер. Нејзината зафатеност со решавањето на внатрешните прашања што произлегувале од состојбата создадена со обединувањето на земјата во 1870 година и несреденоста на своите односи со соседните земји, не ѝ овозможило поактивна политика на Исток, односно спрема Турција во чии рамки влегувала и Македонија. Само на ваков начин може да се објасни неактивноста на Италија на Берлинскиот конгрес во 1878 година каде што се расправало, покрај другото, и за судбината на Македонија по анулирањето на Санстефанскиот мировен договор од истата година склучен како резултат од војната што се водела меѓу Русија и Турција.

Главната карактеристика на италијанската политика спрема Македонија во периодот по Берлинскиот конгрес, особено во 80-тите и 90-тите години на XIX век, се сведувала на разгледување на разни проекти за изградба на железнички линии на територијата на Отоманската империја, аналогно и во Македонија, од гледна точка на италијанските интереси. Во краен резултат од тие амбициозни проекти сосем малку се оствариле.

Италијанската политика на умереност и незаинтересираност дошла до израз и во моментот на обединувањето на бугарското кнежевство со источна Румелија во 1885 година и со сите репрекусии што произлегле од тоа врз македонското прашање. Желбите на Италија се движеле во правец на тоа да не доаѓа до различни компликации кои би му штетеле на европскиот мир.

Воопшто речено, италијанската владина политика спрема Македонија во периодот од 1870 до 1903 година се карактеризирала со тоа што Италија во овој период немала изградено свои политички ставови посебно во однос на Македонија и македонското прашање поради низа околности — во прво време заради зафатеноста со внатрешните проблеми на новата обе-

динета држава, а потоа и поради самата неактивност на италијанската надворешна политика во одделните фази на актуелноста на источното прашање кога се решавал проблемот за опстанокот на Отоманската империја.

Тенденциите на италијанската надворешна политика, проследувани во почетниот период на обединувањето на Италија во една единствена држава, продолжиле и понатаму до 1903 година до Илинденското востание, но сепак со извесни промени коишто се согледувале во повеќе правци. Ова особено се забележува непосредно во годините пред Илинденското востание во почетокот на XX век.

Промените во италијанската надворешна политика се евидентни на два плана: во контактите на Италија со големите европски сили во однос на Македонското прашање и нејзиниот став спрема македонското националноослободително движење.

Горенаведеното можеме да го поткрепиме со следното: кон крајот на XIX и во почетокот на XX век Италија веќе имала многу поголеми амбиции во својата надворешна политика. Нејзината политика била ориентирана кон изнајдување на нови подрачја, во кои би ја проширила својата политичко-економска експанзија. Главните зони каде што засилено го проширивала своето влијание се наоѓале во Африка, Блискиот Исток и на Балканот. Стремејќи се подеднакво да парира на австроунгарското проширување на Балканот, Италија сè повеќе се стремела да обезбеди свое место и свое влијание на Балканскиот Полуостров. Покрај Истра и Далмација, нејзините цели за експанзија биле насочени кон обезбедувањето на позициите во Албанија, Црна Гора и Македонија.

Интересот на Италија кон Македонија, како централно подрачје во рамките на Отоманската империја, бил знатно голем. Отпрвин најповеќе се стремело да се обезбедат економски, а потоа политички позиции. Значителна улога во тоа имале италијанските конзуларни претставници во Македонија, кои се стремеле да го обезбедат италијанското влијание.¹ Тие, од своја страна, со знатен интерес го следеле македонското националноослободително движење и за него со подробности ја известувале својата влада.

Италија настојувала во решавањето на македонското прашање да се третира како трета заинтересирана сила покрај Русија и Австро-Унгарија. Сето ова Италија го правела и од позицијата на своите интереси, бидејќи настојувала во Македонија, која се граничела со Албанија и за која исто така покажувала голем интерес, да се воведат мир.

¹ Италијанските конзулати во Македонија биле отворени во 1860 година кога за конзул на Сардинското кралство во Солун е наименуван Фернандез Саломон, кој продолжил да ја врши својата должност и по создавањето на италијанското кралство во 1861 година, италијанскиот конзулат во Битола бил отворен во 1895, а во Скопје 1902 година.

Освен на дипломатскиот аспект, Италија им обрнувала внимание и на другите компоненти на македонското прашање. Карактеристично е да го проследиме нејзиниот став спрема македонското националноослободително движење во годините непосредно пред избувнувањето на Илинденското востание во 1903 година.

Во последните три месеци на 1901 година и во 1902 година извештаите на италијанските дипломатски претставници од Македонија и на италијанскиот дипломатски агент во Софија биле, главно, исполнети со податоци околу аферата Мис Стон. Како што е познато, грабнувањето на американската мисионерка Мис Стон и на нејзината другарка Цилка е извршено на 21 август 1901 година од страна на членовите на револуционерната организација — Јане Сандански, Чернопеев, Кр. Асенов, со една чета преоблечена во аскерска униформа на патот Банско — Горна Џумаја, на местото Потпрена Скала каде што била поставена заседа и биле пленети гореспоменатите Стон и Цилка.

Дипломатскиот агент на Италија во Софија Г. Валако, третирајќи ја во својот извештај од 11 октомври 1901 година аферата Мис Стон, сметал дека тој инцидент по својот интернационален карактер можел да има една определена сериозност и поради тоа исто така сметал за потребно постојано да го известува италијанскиот министер за надворешни работи Принети.²

Во врска со аферата Мис Стон исто така пишувале и италијанските весници, коишто пренесувале вести од странскиот печат. Во овие весници се изнесувало уверувањето дека Мис Стон и нејзината придружничка Цилка, според веста соопштената од страна на генералниот гувернер во Солун, биле убиени.³

Гореспоменатиот Г. Валако им посветил исто така внимание и на ослободувањето на Мис Стон и на Цилка откако била исплатена за откупот сумата од 14.500 турски лири.⁴

Инаку, италијанскиот министер за надворешни работи Принети, преку Италијанското министерство за надворешни работи — дипломатска служба, ги примал сите овие извештаи од што се гледа дека тој покажувал прилична заинтересираност за развојот на настаните.⁵

Со доаѓањето на пролетта 1902 година во извештаите на италијанскиот дипломатски агент од Софија Г. Валако се забележуваат сè повеќе податоци за дејноста на револуционерните чети во Македонија, а во врска со тоа и за контактите што

² Archivio Storico del Ministero degli Affari Esteri — Roma, Архив на Македонија — Скопје, во натамошниот текст АМС, Sofia, 11. X 1901 Ibidem 14. X 1901; Idem, 23. X 1901; Id., 26. X 1901, M/102.

³ АМС, Salonicco 5 Dicembre 1901, M/177.

⁴ АМС, Sofia 24 febbraio 1902, M/102.

⁵ АМС, Salonicco 12, 17, 18, 20, 23 febbraio 1902; Sofia 25 febbraio 1902, M/102.

овој ги имал со претставниците на останатите големи сили во овој град. Тој нагласува дека активноста на револуционерните чети станувала најголема во пролетта.⁶

Актуелната положба на работите во Македонија во дадениов период, според зборовите на италијанскиот амбасадор во Цариград Маласпина, била несомнено заплашувачка и можела да стане извор на тешки ситуации. Но од сето тоа изведувал заклучоци дека не би можело да избие општо востание, туку ограничено востание кое не би имало регуларно организирана војска.⁷

Акциите на револуционерната организација во Македонија ја принудувале турската влада, преку своите дипломатски претставници на преземање на соодветни чекори кај големите европски сили во врска со тие акции. Аналогно на тоа турскиот амбасадор во Рим го посетил италијанскиот министер за надворешни работи Принети во врска со акциите на револуционерната организација во Македонија и се надевал дека Италија ќе се придружи кон чекорот на другите големи сили кај бугарската влада во врска со тие акции. Принети побарал италијанскиот дипломатски агент во Софија Г. Валако заедно со неговите колеги при една посета на бугарскиот министер за надворешни работи да го потсети за тоа дека колкава важност придавала италијанската влада на одржувањето на редот и мирот во Македонија и колку било потребно бугарската влада да настојува да ја надзира акцијата на комитетите. Италијанскиот министер потоа барал да биде информиран за резултатите од преземените чекори кои биле направени во согласност со неговите инструкции.⁸

Принети на италијанските амбасади во Берлин, Лондон, Париз, Виена, Петроград, Цариград, Букурешт и Атина исто така им испратил копија на истата телеграма што ја испратил на италијанската агенција во Софија околу акцијата на комитетите во Македонија. Тој изразил голема заинтересираност за ставот на останатите европски сили спрема барањето на турскиот амбасадор во Рим и заради тоа барал известување од италијанскиот амбасадор во гореспоменатите градови за соодветните одговори на владите при коишто тие биле акредитирани во врска со една заедничка акција кај бугарската влада според барањето на турската влада за одржување на редот и мирот во Македонија.⁹

⁶ AMS, Sofia, 22 Aprile 1902. M—LIX/708.

⁷ AMS, Constantinopoli, 4 Aprile 1902. M—LIX/708.

⁸ AMS, Roma 15 Marzo 1902. M/177.

⁹ Допис од италијанскиот министер за надворешни работи Принети до амбасадите на Италија во Берлин, Лондон, Париз, Виена, Петроград, Цариград, Букурешт и Атина, испратен преку кралското министерство за надворешни работи на Италија — Дипломатска служба, бр. на специјалниот циркулар 14. 595, (AMS, M/177).

Италијанскиот дипломатски агент во Софија Г. Валако во врска со отоманскиот циркулар од турскиот амбасадор во Рим водел разговори со бугарскиот министер за надворешни работи Данев. Соодветно на добиените инструкции италијанскиот дипломатски претставник во разговорот со Данев ја истакнал важноста која италијанската влада ја придавала на одржувањето на редот и мирот во Македонија и на енергичното спречување на комитетите да го нарушуваат мирот. Бугарскиот министер за надворешни работи, покрај другото, му изјавил на италијанскиот дипломатски агент за потребата да се спречи акцијата на револуционерните комитети.

И покрај одредените спротивности меѓу претставниците на големите сили во Софија, тие меѓусебно се информирале во врска со тогашната ситуација. Англискиот, исто како и германскиот дипломатски претставник, му ветиле на италијанскиот дипломатски агент Г. Валако дека постојано ќе го информираат во врска со акциите што имале намера да ги преземат. Овој специјално ја усогласил својата акција со акцијата на германскиот претставник.¹⁰

Од она што погоре е изложено, а особено од ставот на италијанскиот министер за надворешни работи Принети во врска со барањето на турскиот амбасадор во Рим, може да се забележи дека италијанската влада во овој момент сè уште не го забележувала постоењето на Внатрешната Македонска револуционерна организација.

Дури во 1903 година во извештаите на италијанските дипломатски претставници се среќаваме со повеќе материјали во кои што се дава нивната оценка за револуционерната организација во Македонија што дошло како логична последица на нивното осознавање дека акциите во Македонија против турските власти се воделе од страна на една силна внатрешна организација, односно ТМОРО.

Во еден извештај на веќе споменатиот италијански дипломатски агент во Софија Г. Валако во врска со активноста на револуционерната организација се вели дека: „Тајната организација во текот на 1902 година, при сè што била воздржана па дури и спротивна на востание, преку револуционерните чети, развивала голема активност без да биде спречена од страна на турските власти, но сепак таа не го сметала дадениот момент погоден за подигање на востание“.¹¹

Во продолжението на веќе погореспоменатиот извештај се зборува за организационата структура на револуционерната организација и спрема Г. Валако „во многу села на Македонија оваа организација оставала или, подобро речено, имала формирано групи од 10 или 12 луѓе на кои им се оставало оружје

¹⁰ AMS, Sofia, 20 Marzo 1902. M/177.

¹¹ AMS, Sofia, 22 Febbraio 1903. M/179.

и муниција, но и другите селани, понесени од општото движење, исто така земале оружје за постигање на својот идеал”.¹²

Интересни податоци за организационата структура на револуционерната организација среќаваме и во весникот „L'Illustrazione Italiana“ каде што се вели дека: „Целата Македонија е разделена на окрузи, а секој округ е поделен на неколку села. Организацијата на востанието, што треба да избувне во целата земја на еден договорен знак и во еден поволен момент, и пропагандата се водени паралелно. Во секое од овие села Востаничкиот комитет е претставен од пет-шест, па сè до десет лица, кои се нарекуваат доверливи и кои живеат мирно во средината на народот, прикажувајќи се како селани или занимавајќи се со друг занает, опкружени со почитување и најапсолутна услужливост. Тие се делители на правдата во овие несреќни краишта, со оглед на тоа што селаните до нив се обраќале во случај на спорење од било кој вид, прифаќајќи ја пресудата без дискусија.

Организацијата располагала природно со една голема моќ на тајност. Има доста степени на посветување токму како во тајните друштва, и малку биле оние кои ги знаеле имињата на водачите на движењето и имале со нив знаци на разликување за да се распознаваат и сите слепо се покорувале на нив. Биле многу ретки случаите на предавство, а извршителите се казнивани секогаш безмилосно и брзо со смрт“.¹³

Исто така, во поглед на прашањето за востаничката активност против турските власти во Македонија се сметало дека во пролетта на 1903 година Македонците ќе ја зајакнеле таа активност и ќе се дигнеле да направат, и покрај реформите, една демонстрација посилна од онаа што станала во 1902 година.¹⁴ Според гореспоменатиот Г. Валако главната цел на револуционерната организација во Македонија била: преку својата активност да предизвика интервенција на силите и мо-

¹² Ibidem.

¹³ „L'Illustrazione Italiana“ (Milano), XXX/14, 5. IV 1903, 260.

¹⁴ За ова види: X. Г. Андоновски-Полјански, Ситуацијата во Македонија по Илинденското востание и Мирциштегските реформи. Годишен зборник на Филозофскиот факултет во Скопје, 8 (1955), 5—57.

Конкретно станува збор за акциите на Русија и Австро-Унгарија, т.е. за изработени од нив проект-реформи за администрацијата на трите македонски вилаети и предложени од страна на нивните влади на Високата Порта, а од Италија, како друга сила, биле поткрепени и на крајот прифатени од турската влада.

Инаку, реформната програма била донесена на 8 февруари 1903 година во Виена од страна на претставниците на владите на Русија и Австро-Унгарија, кои уште со спогодба од 1897 година го санкционирале својот однос на „заинтересирани“ за работите на Балканот, односно за Македонија. Според оваа програма, се предвидувала реорганизација на турската жандармерија и полиција, самостоен буџет, замена на десетокот со земјинен данок и друго. Меѓутоа, овие реформи не донесле никакви резултати. Историја на македонскиот народ, книга втора, Скопје, 1969, 249.

жеби едно општо движење од кое се надеваа да извлече некаква полза, бидејќи постигањето на автономија не можела да го оствари со оружје знаејќи дека тоа е многу тешко во борбата со големата Отоманска империја.¹⁵⁾

Во текот на април 1903 година во извештаите на италијанските дипломатски претставници главно се изнесувале податоци за засилените востанички активности на територијата на Македонија и тоа главно на патните комуникации, особено железничките со цел да се спречи евентуалното доаѓање на групи од Турција.¹⁶⁾

Голем одглас во извештаите на италијанските дипломатски претставници од Македонија, од соседните балкански држави, од Турција, а и од престолнините на големите европски сили, нашле настаните поврзани со солунските атентати.¹⁷⁾ Тие биле дело на група македонски интелектуалци кои се наоѓале под влијание на анархистичките идеи, а во Солун оформиле своја терористичка група позната под името „Гемисици“. Во својата дејност тие се ориентирале кон подготвување на „динамитни атентати“ за рушење на установи на капиталистичките држави или на установи каде што бил инвестиран странски капитал во Македонија. Основната тенденција на тие динамитни акции се состоела во стремежот да се заинтересира европската јавност за состојбата во Македонија и да се предизвика интервенција на европските сили.

Солунските атентати предизвикале голем шум во Македонија и во Европа. Во Македонија ситуацијата станала уште позатегната. Репресалиите на турската солдатеска станувале сè побројни. Состојбата станувала сè понесносна. Со тоа и кај значителен дел на поробената македонска маса се засилувал отпорот, стремежот да се изнајде спас од кризата. Таа состојба солунските атентати, како и другите слични акции, особено атентатите на железничките линии, уште повеќе ја револуционизирале.

Во европската јавност и во дипломатските кругови, солунските атентати биле отпрвин пречекани со изненадување и внимание. Започнало сè повеќе да се зборува за македонските работи и да се предлагаат можности за решавање на прашањето на Македонија.

¹⁵⁾ „L'Illustrazione Italiana“, op. cit., p. 260.

¹⁶⁾ AMS, Sofia, 6 Aprile 1903, M/179.

¹⁷⁾ Во овој контекст треба да се видат извештаите на италијанските конзули во Македонија и тоа од Солун и Скопје за април 1903 година, испраќани на италијанскиот министер за надворешни работи во Рим. AMS, M/179.

Овие настани¹⁸ предизвикале сериозно внимание и кај италијанската влада и тоа главно од две причини. Прво, од нејзината глобална источна политика каде што се залагала за одржување на статуското на Балканот во дадениот момент и второ, поради заштитата на нејзините поданици што ги имала во значителен број во Солун. И во таа смисла се толкувало испраќањето на италијанските воени бродови во Солун. Според извештајот на српскиот пратеник во Берлин Мих. Милиќевиќ, испратен до министерот за народното стопанство и застапникот на министерот за надворешни работи Љубомир Новаковиќ, оваа мерка, од една страна, влијаела на султанот многу непријатно, а од друга страна, револуционерните комитети во неа можеле да видат неколку докази дека ја постигнале својата цел, т.е. мешањето на Европа. Тоа биле идеите од кои се раководела Италија, а останатите сили при решавањето на таа мерка.

„... Паднало в очи големиот број на воени бродови што ги испратила Италија и можев да констатирам дека во тоа се согледува недоверба на Италија и доказ на некоја завидливост спрема Австро-Унгарија, иако се признава дека Италија во Солун од сите големи сили има најголем број свои поданици. Францускиот амбасадор, пред некој ден, особено ми нагласи дека е потребно да се избегне присуството на воените бродови во Солун да се толкува од страна на македонските револуционери како за поволна околност и успех на нивните замисли“.¹⁹

По дознавањето за солунските атентати, италијанскиот амбасадор во Цариград Маласпина му испратил телеграма на италијанскиот министер за надворешни работи на 29 април 1903 година со која го известува дека му наложил на првиот преведувач на италијанската амбасада да се упати веднаш во приватната резиденција на големиот везир за да бара категорично: 1. освен на општите мерки за заштита на животот и на имотите на кралските поданици, да бидат преземени специјални мерки за заштита на кралскиот конзул, на училиштата, на установите за добротворство, на италијанските претпријатија, меѓу другите и на банката Алатини и Модино, на мелницата и фабриката Алатини, исто така и на италијанските трговски куќи; 2. во случај на недостиг на трупи во градот, гарнизонот да биде без одолговлечување зголемен; 3. да биде снабден со ефикасни средства за отстранување на опасноста од евентуални

¹⁸ „Гемциите“ на 29 април 1903 година во Солун го дигнале во воздух францускиот брод „Гвадалкивир“, потоа познатата Отоманска банка, поштата, плинарата, германскиот клуб и други згради. Од атентаторите една група загинале во атентатите, а другите биле фатени, осудени на смрт, а потоа казните им биле заменети со заточение во Мала Азија.

¹⁹ Тоа било и гледиштето на турската влада. Ср. Documenti diplomatici presentati al Parlamento Italiano del Ministro degli Affari Esteri (Di San Giuliano), Macedon'a. Roma, 1906, legisl. XXII-sess. 1904—1906. 73. Боровић В., Дипломатска преписка краљевине Србије, књига прва (1. Јануар. 1902—1 јуна 1903), Београд, 1933, 709—711.

слични акции; 4. да бидат преземени во Битола и Скопје аналогни мерки, бидејќи бил веќе распространет гласот за можни атентати.

На големиот везир му било укажано на исклучителната тежина на ситуацијата, оставајќи му да сфати дека настаните што се случиле ќе можат да имаат за последица поттикнување на силите да преземат директна заштита на своите поданици. Големиот везир им одговорил дека биле преземени сите потребни мерки за заштита на конзулите и на странските поданици.²⁰

Италијанскиот генерален конзул во Солун Ди Ревел исто така испраќал извештаи до италијанскиот министер за надворешни работи, бидејќи бил во центарот на настаните коишто имале одраз и врз италијанската колонија во Солун. Ревел сметал дека „испраќањето на кралските бродови сигурно ќе ѝ донесе голема утеха на колонијата, а исто така е и гаранција за сигурност, бидејќи турските власти знаат да се грижат моментно и често пати не ги одржувале наредбите да дејствуваат долготрајно“.²¹

Од страна на италијанската влада се настојувало да не се презема некоја одвоена италијанска акција и му се советуvalo на италијанскиот амбасадор во Цариград Маласпина да биде во константна врска, со оглед на настанатата ситуација, со амбасадорите на останатите европски сили во престолнината на Отоманската империја. Меѓутоа, и покрај сето ова, италијанската влада за секоја евентуалност го испратила воениот брод „Гарибалди“ во Солун.²²

Но еден ден по испраќањето на гореспоменатиот италијански воен брод „Гарибалди“, италијанската влада наредила втората дивизија на постојаната поморска ескадра веднаш да отпатува за Солун за заштита на италијанските поданици.²³

Треба да се истакне сосем правилното мислење на италијанскиот генерален конзул во Солун Ди Ревел во врска со ситуацијата настаната како последица од солунските атентати. Тој вели: „Тие атентати се резултат од несериозното применување на реформите и настојувањето на турските власти револуционерно-то движење, кое произлегло од несносната положба на поробеното македонско население, да го задушат со ригорозни мерки“. Во продолжение италијанскиот конзул вели: „Комитетите, четите, револуционерните организации се отровни плодови на еден заразен организам и ако не се лекува организмот, плодите се размножуваат“.²⁴

Карактеристично е да се спомене дека кога се поставило прашањето за повлекување на италијанските воени бродови од

²⁰ Documenti diplomatici, op. cit., 64—65.

²¹ Ibidem, 68.

²² Idem., 68.

²³ Id., 69.

²⁴ Id., 71.

Солун, италијанската влада настојувала тоа да се спроведе истовремено со повлекувањето на австро-унгарските воени бродови. Според извештаите што пристигнале од италијанскиот и австро-унгарскиот конзул во Солун во кои се констатира смирување на ситуацијата, италијанскиот амбасадор во Цариград Маласпина и неговиот австро-унгарски колега Каличе се согласиле со констатацијата дека можат да се повлечат од Солун воените бродови што биле таму испратени во врска со ситуацијата настаната како последица од солунските атентати, оставајќи само еден. Италијанскиот министер за надворешни работи од својот амбасадор во Виена барал да се добие информација од австро-унгарскиот министер за надворешни работи за тоа кога било предвидено повлекувањето на австро-унгарските воени бродови за аналогно да се повлечат и италијанските воени бродови.

Интенцијата на италијанската влада била да се остави во Солун, освен еден поголем воен брод, и една контраторпилерка за одржување на врски.²⁵ Со тоа главно се завршила италијанската ангажираност околу солунските атентати. Во солунското пристаниште биле оставени двата гореспоменати бродови.

Во извештајот на српскиот пратеник во Рим д-р Милован Миловановиќ, испратен до министерот за градежништво и застапникот на министерот за надворешни работи Павле Дениќ, од 14 мај 1903 година се вели: „Во Рим започнува со малку повеќе оптимизам да се гледа на приликите во Македонија. Преовладува уверувањето дека на револуционерното движење му се скршени крилата и дека македонските комитети го немаат повеќе во своите раце мирот на Балканот. Заплашувања со нови динамитски подвизи, слични на солунските, не се земаат премногу трагично најмногу и заради тоа што се смета дека ни управата, каква што е турската, не дава двалати едно по друго, и тоа во краток рок, да се изненадува со препади од таков вид. Во поглед на Македонија она што е главно, тоа е дека и во Италија се добило потполна апсолутна доверба во искреноста на руската политика, која сака мир и која не допушта приликите на Балканот и понатаму да се заоструваат. А во Италија, како и на секаде, посветените кругови стојат на гледиште дека револуционерните христијански обиди на Балканот можат да фатат подлабоки корени и да добијат изгледи на успех само ако Русија ги поддржува или барем ако можат да сметаат на руските симпатии...“²⁶

Извештаите на италијанскиот конзул во Битола Визарт, испраќани до своите претпоставени непосредно пред избувнувањето на Илинденското востание во 1903 година, зборуваат за нараснувањето на востаничките чети во Битолскиот вилает. Меѓу причините што ги наведува конзулот за наголемувањето

²⁵ Id. 75.

²⁶ Ѓоровиќ В., op. cit., 750.

на востаничките чети биле тие што од Битола и од другите места постојано бегало населението. Тоа било притиснато од прогонувањето од страна на турските власти и одело да го зголеми бројот на востаниците. Со несредената ситуација, од постојаното зголемување на бедата доаѓало до замрување на стопанскиот живот и слабеење на трговијата што во крајна линија, според зборовите на италијанскиот конзул, му користело на востаничкото движење за засилување на своите позиции.²⁷

Во извештаите на италијанските дипломатски претставници се регистрираат извесни податоци кои се однесуваат за нивната оценка за дејноста на раководителите на Внатрешната револуционерна организација, а исто такви податоци наоѓаме и во литературата за прашањето што го разгледуваме.

Влијанието на италијанските револуционери Гарибалди и Мацини се одразило и врз раководните активисти на Внатрешната револуционерна организација, а особено на Гоце Делчев. Џузепе Гарибалди (1807—1882) бил крупна фигура во италијанското националноослободително движење. Исто така и Џузепе Мацини (1805—1842) бил крупна фигура во ова движење. И обајцата на Гоцета му служеле како револуционерни идоли. Тој се учел врз нивното дело и нивното учење и ја изградил својата револуционерна филозофија, тактика и стратегија.

Историјата на борбите за обединување на Италија и нејзините содејци Гарибалди и Мацини била разгледувана и на посебни кружоци што биле организирани од страна на членовите на Внатрешната револуционерна организација. „Така, во април 1895 година во Штип, во отвореното празнично училиште, се држеа предавања со чисто револуционерна тенденција, на пр.: „Обединување на Италија“, „Американското востание“, биографии на револуционери како Гарибалди, Мацини и др... имало голем наплив на слушатели“.²⁸

Гоце Делчев доаѓал во допир и со италијанските работници. Еве што за тоа пишувал П. К. Јаворов во летото 1895 година. „... И Гоце гржливо бара во тоа време во Х. луѓе што би можеле да помогнат, било за упатства за минско-разрушувачка работа, било за приготвување и доставување на експлозивни материјали. За таа цел тој се вовлекува преку целото лето меѓу италијанските работници, во чија средина речиси добива една особена почит и љубов. Така тој еднаш оди да бара некого во крчмата каде што се состанувале и ги наоѓа фатени еден за друг за косите, „Viva Garibaldi, viva Mazzini!“ (Да живее Гарибалди, Да живее Мацини!) — се јавува

²⁷ AMS, Monastir 8 luglio 1903, M/179.

²⁸ Спомени на Дамян Груев, Борис Сарафов и Иван Гарванов. Софиа 1927, 18—19. Цитирано според Христо Андонов-Полјански, Гоце Делчев, IV том, Скопје, 1972, 88.

Гоце од вратата, „Viva Giorgio“! (Да живее Георги!) — викаат забораените во битката работници и го понесуваат на раце. При сето тоа Гоце не успеа да направи многу нешто со нив“.²⁹

За активноста на Гоце Делчев пишувале и италијанските публицисти од првите децении на XX век, кои се занимавале со балканското прашање во првите години на Првата светска империјалистичка војна. Така, Андело Перниче кога пишува за македонското прашање зборува за создавањето на Внатрешната револуционерна организација во Македонија и за улогата на Гоце Делчев што ја имал во неа како раководител и стратег.³⁰

Дејноста на Гоце Делчев се споредувала со онаа на Мацини, бидејќи за истите свои активности, иако во различно време и во различни услови што постоеле во овие земји, биле прогонувани. Исто така се зборува и за дејноста на Гоце Делчев во приготвувањето на движењето за ослободување на македонскиот народ.³¹

Италијанските дипломатски претставници и италијанскиот печат го регистрирале убиството на водачот и стратегот на македонското националноослободително движење Гоце Делчев. Така, италијанскиот дипломатски агент во Софија Ливио Боргезе, во својот извештај од 25 мај 1903 година, во врска со убиството на Гоце Делчев пишувал: „Вчера дојде овде потврдена веста дека Делчев, водачот на Внатрешната организација, бил мртов околу 15 дена во еден судир близу Сер. Оваа вест, која потекнувала од турски извори, била соопштена своєвремено овде и дошла во деликатно време и секогаш била демантирана, можеби во немање на сигурни податоци, но можеби пак за да не се обесхрабат македонските востаници, кои ја губат со него душата и раководителот на Организацијата“.³²

Италијанските весници исто така го одбележале убиството на Гоце Делчев. Така, весникот „Avanti“ од 8 мај 1903 година, под наслов „На Балканот“, пишува: „Солун 7. Во селото Баница, близу до Серез, стана едно судирање меѓу турските војски и една чета.“

Последната имаше 79 мртви, меѓу кои и водачот, некојси Делчев. Турците имаа 5 мртви и ранети. Триесет куќи се изгорени“.³³

Весникот „Il Giornale d' Italia“ од 8. V 1903 година, под наслов „Денови на терор во Солун“, пишува: „Кај селото Ба-

²⁹ Христо Андонов-Полјански, За македонско-италијанските односи во минатото. Современост 10 (1970), 1019. Гоце Делчев, IV том, 90.

³⁰ Angelo Pernice, Origine ed evoluzione Storica delle Nazioni balcaniche. Milano 1915, 329.

³¹ Ibidem, 330.

³² AMS, Sofia 25 Maggio 1903, M—LX/710.

³³ Avanti, 8 maggio 1903, 1. Цитирано според Христо Андонов-Полјански, Гоце Делчев, IV том, 26.

ница, близу до Серез, стана едно судирање меѓу турските трупи и една чета. . .

Оваа последнава имаше 70 мртви, меѓу кои беше водачот, познатиот Делчев. Турците имаа 5 мртви и тројца ранети. Триесет куќи беа запалени“.³⁴

„Corriere della Sera“ на 10. V 1903 година, под наслов „Македонските водачи“, според „Vossische Zeitung“ (Берлин 8 мај), пишува: „Еве ги, „луѓето на акцијата“. Георги Делчев, кој „оперира“ во Солунскиот вилает. Делчев беше тој што го дигна во воздух мостот и го урна тунелот на линијата Солун—Цариград близу до Ангиста; тој е еден од најхрабрите произведувачи на бомби, еден вистински организатор на револтот, всушност типичен претставник на теророт во Македонија. Тој лично во секој случај не изгледа така премногу храбар. Напротив, тој е познат како многу работлив, многу способен, но често избегнува да се сретне гради в гради со Турците. Иако е физички доста слаб, тој ја продолжуваше агитацијата, а исто така и работата во животот по шумите, неретко излагајќи го на опасност своето здравје“.³⁵

Во дописот на „Corriere della Sera“ од 13. V 1903 година од Виена, на 12 мај под наслов „Како загина востаничкиот водач Делчев“, меѓу останатото, пишува дека „... во борбата кај Баница, во близината на Серез, меѓу турците и востаниците повторно се потврди загинавањето на познатиот водач Делчев, кој беше грабнувач на американската мисионерка Мис Стон“.

За Гоце Делчев, по описот на борбата во која загинал, во продолжението се вели: „Делчев, стар мајстор на занаетот, беше од најактивните водачи на револтот и го управуваше движењето на Внатрешната организација“.

„Сите востаници беа облечени во униформи од сиво платно и носеа една беретка над која беше напишано „Слобода или смрт“. Близу до труповите е најдена направа за печатење на револуционерен весник. Исто така, најдени се различни карти кај Делчев, со план на градот Серез во кој (план) е назначено каде да се постават динамитни мини, како што стана во Солун“.³⁶

Истиот весник „Corriere della Sera“, во написот на Луици Барзини под наслов „Настаните на Балканот“, објавен на 30. V 1903 година, пишувал: „Последното судирање во Баница на 5 мај, каде што беше убиен познатиот Делчев, уште е предмет на живо расправање во Комитетот во Софија. Турците демонстрираа повеќе измачувања, бидејќи закопувањето на телото

³⁴ Il Giornale d'Italia, 8. V 1903, 3; Христо Андонов-Полјански, op. cit., 27.

³⁵ Corriere della Sera, 10. V 1903, 3; Христо Андонов-Полјански, op. cit., 28.

³⁶ Corriere della Sera, 13. V 1903, 3; Христо Андонов-Полјански, op. cit., 31—32.

на водачот на востаниците беше неизвесно и се криеше до нокта за да може во Серез да се земе една фотографија“.³⁷

Покрај заинтересираноста на италијанската влада за настаните кои се одвивале во Македонија непосредно пред Илинденското востание во 1903 година, голем одглас тие наишле и сред широката италијанска јавност, особено кај нејзините прогресивни кругови. Тоа доаѓа до израз со формирањето на разни комитети, како на пр. „Pro Armenia e Macedonia“ („За Ерменија и Македонија“); „Pro-Balcani“, кои преку митинзи и агитација во печатот се стремеле да го натераат италијанскиот парламент, а исто така и владата, да дејствуваат за поенергични постапки од страна на Европа во полза на христијанското население во Турција.

*
* *

Зафатеноста на Италија со решавањето на внатрешните прашања што произлегле од состојбата создадена со обединувањето на земјата во 1870 година и несреденоста на нејзините односи со соседите не ѝ овозможиле поактивна политика на Исток, односно спрема Турција во чии рамки влегувала и Македонија, за време на одржувањето на Берлинскиот конгрес во 1878 година, а и подоцна во различните фази на актуелноста на источното прашање кога се решавал проблемот за опстанокот на Отоманската империја. Меѓутоа, непосредно во годините пред Илинденското востание, во почетокот на XX век, се забележуваат извесни промени што се согледуваат во повеќе правци. Тоа е евидентно на два плана: во контактите на Италија со големите европски сили во однос на македонското прашање и нејзиниот став спрема македонското националноослободително движење.

Италија, во својата империјалистичка политика, настојувала во решавањето на македонското прашање да се третира како трета заинтересирана сила покрај Русија и Австро-Унгарија. Сето ова Италија го правела исто така од позиција на свои интереси, бидејќи настојувала во Македонија, која се граничела со Албанија и за која исто така покажувала голем интерес, да се воведи мир.

Во однос на ставот на Италија спрема македонското националноослободително движење може да се каже дека во извештаите на италијанските дипломатски претставници поодредени гледишта за горенаведеното прашање нема. Главно се регистрираат одделни настани за активноста на македонското националноослободително движење, како на пример аферата со Мис Стон во 1901 година. Голем одглас кај италијанските

³⁷ Corriere della Sera, 13. V 1903. 3; Христо Андонов-Полјански, *op. cit.*, 36.

дипломатски претставници предизвикале настаните поврзани со солунските атентати. Сериозно внимание на сето ова му посветила и италијанската влада и тоа главно од две причини. Прво, од нејзината глобална источна политика каде што се залагала за одржување на статус-квото на Балканот во дадениот момент и второ, поради заштита на нејзините поданици која ги имала во значителен број во Солун.

Влијанието на италијанските револуционери Гарибалди и Мацини се одразило и врз раководните активисти на Внатрешната револуционерна организација, а особено на Гоце Делчев. Италијанскиот печат прилично опширно го регистрирал загинувањето на Гоце Делчев кај селото Баница во борбата со турските трупи.

Освен кај италијанската влада голем одглас настаните од Македонија непосредно пред Илинденското востание во 1903 година имале и сред широката италијанска јавност, особено кај нејзините прогресивни крукови.